

<http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v3i1.87>

FARKLI YÖNLERİ VE KATKILARIYLA KATILIM BANKACILIĞI¹

Kamil GÜNGÖR²

Başvuru Tarihi: 02.02.2015

Kabul Tarihi: 19.02.2015

ÖZ

Faizsiz bankacılık dünyada 1960'lı yıllarda Türkiye'de ise 1980'li yılların ortalarında gündeme gelmiştir. 1970'li yıllarda Körfez ülkelerinde uygulamaya başlanan faizsiz bankacılık daha sonra batılı ülkelerde de uygulama alanı bulmuştur. Türkiye'de "katılım bankacılığı" olarak isimlendirilen faizsiz bankacılık, fon toplama ve kullandırma usullerinde geleneksel bankacılıktan önemli ölçüde farklı ve yeni bir yöntemdir. Katılım bankaları hem Türkiye'de hem de dünyada müşterilerine geleneksel bankalardan farklı alternatifler sunmaktadır. Katılım bankalarının sağlam zemine oturması için, ekonomi politikalarının sürekli, uzun vadeli ve reel sektörü destekleyici olması gerekir. Eğer kamusal açıkların çok büyük, devletin borçlanma gereği ve riskler çok yüksek olursa yatırımcının karar vermekte güçlük çekerler. Reel sektörü destekleyen katılım bankaları uzun vadede küresel ya da yerel çapta ekonomik krizlere neden olan bu politikalara bir alternatiftir.

Anahtar Kelimeler: katılım bankaları, reel sektör, İslam ekonomisi

JEL Kodları: P4, D72, Z12

DIFFERENTASPECTS AND CONTRIBUTIONS OF PARTICIPATION BANKING

Abstract

Interest-free banking became important issue in the world in the1960s, and in Turkey in 1980s, respectively. Interest free banking, which is named "participation banking" in Turkey, is a new method in that it is significantly different from conventional banking on fund collection and use. Participation banks have offered their customers different alternatives from conventional banks both in Turkey and in the world. This shows the capacity of participation banks as an alternative to commercial banks as well as their complementary role in their functions. Economic policies should be sustainable and support real sector. If public deficits, government borrowing requirement and risks are too high, it would be difficult for investors to make their investment decisions. Participation banks which support real sector are cures to both the global and local economic crisis. The commercial banks are expected to exhibit similar functions.

Key words: participation banks, real sector, Islamiceconomics

JEL Codes: P4, D72, Z12

¹ Bu çalışma; katılım bankacılığının gelişmesine büyük katkıları olan ve 2007 yılında vefat eden merhum Sabahattin ZAİM adına düzenlenen ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği tarafından Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı adı ile yayınlanan kitapta mansiyon ödülüne değer görülen "Bir Finansal Araç Olarak Katılım Bankacılığı: Tesbitler-Teklifler" adlı çalışmaya dayalı olarak hazırlanmıştır.

² Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Fakültesi, kgungor@aku.edu.tr

1. GİRİŞ

Modern dönemde faizsiz bankacılığın dünyadaki ilk uygulama örnekleri dünyada 1960'lı yıllarda, Türkiye'de ise 1980'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Faizsiz bankaların doğuşunu hazırlayan dinsel, ekonomik ve politik sebepler vardır. İslam dininde faizin yasak oluşu nedeniyle, bilinen banka sistemine gitmeyen tasarrufların değerlendirilmesi, İslam ülkeleri arasındaki sosyal, kültürel, ekonomik ilişkilerin canlanması ve özellikle fon fazlası olan İslam ülkelerinden fon açığı bulunan ülkelere doğru bir akımın gerçekleştirilerek bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarına katkıda bulunulması gibi nedenler faizsiz bankaların kuruluşunda etkili olmuştur. Hâlihazırda faizsiz bankacılığın, kapitalizmin dayandığı geleneksel bankacılık sistemine bir alternatif, mevcut sistem içerisinde yer alması nedeniyle de tamamlayıcı bir model özelliği taşıdığı söylenebilir. Parasını faize yatırmak istemeyen, ancak elinde tutmayı da güvenli bulmayan ve bu sermayesiyle gelir elde etmeyi düşünen önemli bir kesim, birikimlerini bu kurumlarda değerlendirmeyi uygun bulmaktadır.

Suudi Arabistan Para Ajansı tarafından “*İslam'ın koyduğu ve teyit ettiği prensipler çerçevesinde banka işletmeciliği yapma*”³ şeklinde tanımlanan faizsiz bankacılık “mali-finansal piyasa” içerisinde yer alır. Batılı ülkelerde de yapı itibarı ile faizsiz bankacılık prensipleri ile hareket eden bir takım bankalar da bulunmaktadır. Bu bankalar faizsiz bankacılık modelleri ile ilgisi olmayan, ancak faiz dışı çalışan, bir kısmı yukarıdaki amaçlarla tutulan sermayeyi çekme düşüncesiyle kurulmuş olan bağımsız ya da bir bankanın ayrı bir faaliyet alanında yer alan kurumlardır. Buna karşın Batı ülkelerinde “Islamic finance” prensiplerine göre çalışan banka ya da konvansiyonel bankalarda “pencereler” bulunmaktadır.

“İslâm ekonomisi” kavramı İngilizce bir tabir olarak literatüre girmiş, daha sonra Arapça literatürde de kullanılan kavram, Türkçeye daha geç girmiştir. Hindistan'da medreseler kapatılmadığı için buradaki âlimlerin hem klasik fikhî bilgilere, hem de sömürge döneminden kalma İngiliz kültürüne hâkimiyetleri vardı. Bu durum Batı'da terminolojiye girmiş olan kavramı âlimlerin daha rahat analiz etmelerine yardımcı oluyordu. Sömürge döneminden kalma İngiliz diline vukufiyet ise, diğer yardımcı bir unsur idi. İslam ekonomisi de temel İslami literatürle güncel olanın harmanlanmasını gerektirdiği için İslam ekonomisi Hindistan-Pakistan bölgesinde gelişmesi için daha hazır bir zemin bulmuştur.

³ [http://www.anielski.com./Documents/The %20JAK%20Bank%20Report.pdf](http://www.anielski.com./Documents/The%20JAK%20Bank%20Report.pdf) (Erişim: 3 Kasım 2008)

Kavramın literatüre ilk girişi ise 20. yüzyılın ikinci yarısına yakın dönemlerdir. Bu dönemdeki siyasî ve iktisadî gelişmeler "İslâm İktisadı (ekonomisi)" kavramının tartışılmaya başlamasına neden olmuştur. O ana kadar münferit, gayrı resmî olan hareketler 1969'da kurulan İslâm Konferansı'yla uluslararası zemine kaymış, akademik sahada da I. Dünya İslâm İktisadı Konferansı ile resmiyet kazanmıştır.⁴

Uluslararası I. İslam Ekonomisi Konferansı (1976-Cidde) bu dönemde düzenlenmiştir. Teorileşmenin başlangıcı da bu döneme aittir. Konuyla ilgili çalışanlar ilk defa bir araya gelmiştir. Bu konferans dünyada İslam ekonomisine olan ilgiyi artırmıştır. Alt alanlara ilgi artmış ve kurumsallaşma başlamıştır. Süreç içerisinde araştırma merkezleri ve üniversitelerde anabilim dalları kurulmaya başlanmıştır. Yine İslami banka ve finans bu dönemin ürünüdür. Bu süreç akademisyenlerin batı literatüründen yararlanarak ekonomi anlayışını güncellemelerinin de yoğunlaşmasına vesile olmuştur.

2. İSLAM EKONOMİSİ VE TEMEL HAREKET NOKTALARI

Çalışmada yer alan tesbitler İslam ekonomisini bir bütün olarak açıklama iddiasında olmayıp, gelişme sürecini devam ettiren İslam ekonomisinin sadece çalışma açısından önem arz eden tesbitlerden ibarettir. Ayrıntılar aşağıda açıklanmıştır.

2.1. İslam Ekonomisinin Paylaşıcılığı

İslam ekonomisinin ortodoks iktisatta olduğu gibi “*tamamıyla rekabete*” dayalı bir sistem olmadığı söylenebilir. Buna karşın, sosyal yönü ağırlıklı olmasına rağmen, sosyalist (heteredoks)⁵ ekonomi de değildir. İslam ekonomisinin çok belirleyici bir özelliği “paylaşmayı” ve “yardımlaşmayı” belirgin bir biçimde öne çıkaran sosyal yönüdür. Bunun en önemli göstergesi de zekât müessesesidir. Zekât, en basit ifadesiyle zenginlerin fakirlere yardım etmelerini zorunlu kılan mali bir yükümlülüktür. İslam bu anlamda yoksullara zenginlerin serveti üzerinden doğrudan bir hak tanıyan yegane sistemdir (Kahf, 2003: 549-550). Zekât müessesesi yanında; faiz yasağı, sadaka, sadaka-i cariye, karzı-hasen gibi müesseseleri de bu kapsamda değerlendirmek gerekir. Osmanlıda uygulanan ahilik sistemi,

⁴ http://www.albarakaturk.com.tr/Dokuman/bereket_19.pdf (Erişim: 22 Ocak 2007)

⁵ İslam ekonomisi kendine has kurumları içerse de Ortodoks (ana akım) iktisatla mutlak surette ters düşmek zorunda değildir. Ana akım iktisat kapitalizm olunca bunun dışındakiler heteredoks (ana akım iktisattan sapma, iktisadı pür değil, diğer sosyal bilimlerle ilişkili irdeleme) iktisat içerisinde gösterilse de kendine has yaklaşımları olan İslam ekonomisini üçüncü yol ve alternatif olarak isimlendirmek daha doğrudur. İslam ekonomisi ekonomik gerçekliği değiştirme iddiası taşır. Heteredoks iktisadın en önemli temsilcisi olan sosyalizm teorik olarak duruyorsa da pratikte çöktüğü söylenebilir.

lonca teşkilatı, vakıf örgütlenmesi aslında İslam ekonomisinin “mahalli ya da ictihadi” uygulamasından başka bir şey değildir. Ancak günümüz koşullarında ekonomide “rekabet” bir gerçektir, “haksız” ve “yıkıcı” olmadığı sürece rekabetin İslam ekonomisine uygun olmadığı ileri sürülemez⁶. Zira koşulları genellikle ilgili ülkeler tarafından yasal ve kurumsal olarak düzenlenmiş olan rekabet, kaliteli ve daha ucuza mal temin etmek bakımından sosyal yararları olan bir müessesedir. Rekabet kurumunun İslam ekonomisinin genel esasları çerçevesinde disipline edilmesi mümkündür.

2.2 Ekonomideki İnsan Unsuru

Çağdaş iktisat yakın zamana kadar sadece kurum ve kuralları dikkate almış, beşeri unsur ise tamamen göz ardı etmiştir. Bu konuda Nobel Ekonomi Ödülü’nü de almış olan ve Kamu Tercihi Teorisi’nin⁷ kurucusu kabul edilen James Buchanan’ın ilgi çekici görüş ve düşünceleri vardır. Ona göre çözüm, politik karar alma sürecinde rol alan aktörlerin daha iyileriyle değiştirilmesi daha açık bir ifadeyle; eğitilmiş, kültürlü, din ve ahlak sahibi insanların iş başına getirilmesi ile değil, anayasal-yasal-kurumsal çerçevenin yeniden oluşturulmasıyla mümkündür. Bu kapsamda Buchanan “*anayasal-kurumsal reform içerisinde kötü fena ve yetersiz olan politikacıların iyi nazik ve yetenekli olanlarıyla değiştirilmesi gibi önerilere yer yoktur. Anayasal reform içerisinde amaç, yönetimde yer alan kişilerin iyilerinin seçilmesi değildir. Anayasal reformun amacı; politikacıların uyması gereken sınırların veya kuralların oluşturulmasıdır*” demektedir (Odabaş vd. 1999: 23).

Ancak yaşanmış ağır tecrübeler, batıyı zorlamaktadır. Batı ekonomileri arasında ahlaki esasların gelişiyor olması, moral economy, ethics ya da altruizm veya insancıl kapitalizm gibi kavramların kendisine yer buluyor olması, tecrübe ile elde edilen bu tür değerlerin maliyetinin yüksekliğine de işaret eder. Esasen ahlak kavramı içerisinde kümelenen bu kavramlar, insanı fitratına uygun davranmaya zorlamasını göstermesi açısından ayrıca önemlidir. Anayasal iktisatçılar bu tür konuların anayasal sınırlandırmalara tabi olması gerektiğini de savunurlar. Şu cümle konuya ışık tutmaktadır: “*Eğer bu moral değerler yok sayılırsa, elbette demokratik sistemlerde ortaya çıkan bütçe açıkları doğal bir temayül olarak görülür. Bu moral değerlerin*

⁶ Kapitalizm içerisinde de her şey rekabet demek değildir. Örneğin Avrupa Birliği’nde vergi rekabeti yerine vergi uyumuna ve diğer politikalarda **uyuma** ağırlık verilmesi, ekonomide alternatifsizmiş gibi görünen “rekabet” kavramının bizzat kapitalizmin en önemli temsilcileri tarafından “alternatiflendirilmesi”ne dikkat çekmek gerekir.

⁷ Kamu tercihi teorisi, tüm siyasi yöneticileri sınırlamalar dahilinde faydalarını maksimize etmeye çalışan bencil bireyler şeklinde ele alan bir yaklaşıma sahiptir (Schneider: 1992). Bu görüş tartışmaya açık bir görüş olup aksi de mümkündür. Çünkü bu kişilikle ilgili bir sorundur. Elbette ki böyle bürokratlar vardır. Bunlar çoğunlukta da olabilir. Ancak bu yıllar boyu işletmelerin ve toplumun en önemli unsuru olan insanın ihmal edilmesinden kaynaklanan bir sorundur.

yerini alacak bir anayasal hüküm getirilmezse, daha derin sorunlarla karşılaşmak zorunda kalınır” (Durden vd. 1996: 33).

Kapitalizm içerisinde gelişmekte olan ve “hayırseverlik, yardımlaşma, diğergamlık” anlamlarına gelen “**altruizm**” kavramı, kapitalizmin de insan unsurunu dikkate almaya başladığının bir göstergesidir. Son yıllarda beşeri sermaye ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmı yine konu üzerinde durmaktadır. Bunun ilginç bir örneği dünyanın “en zengin işadamlarından birisi olan Bill Gates’in son zamanlarda “insancıl kapitalizm” üzerinde durmasıdır.

Konuya örnek diğer bir ülke ise Japonya’dır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra mucize olarak nitelendirilen büyük bir endüstriyel gelişme göstermiş olan bu ülke, batılı ülkelerin ellerinde tuttukları pazarlara girerek, önemli bir bölümünü hâkimiyeti altına almıştır. Japonya bu başarısının kaynağını teknolojiye en fazla yatırım yapan ülkeler arasında ön sıralarda yer alması yanında, toplumun çıkarı için her türlü özveride bulunan Japon insanından ve insan kaynaklarına gereken önemi vermesinden almaktadır (Arı, 1998: 41).

II. Dünya Savaşı’nın çok ağır faturasına rağmen, Almanya’nın bugün dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alması insan kaynakları ile mümkün olabilmiştir. Yine 1998’de büyük Asya krizinden en az zararlı ayrılmasında Kore insanının dayanışmacı ruhunun büyük etkisi olmuştur. Zira çok ciddi iflaslar ve çalkantılar olmasına rağmen halkın özverisi bu krizin en az zararlı atlatılmasında yardımcı olmuştur (Odabaş vd. 1999: 24).

Avrupa Birliği’ndeki “dayanışma” (hep birlikte kalkınma)⁸ ilkesini de bu çerçevede değerlendirilebilir. Güçlü ve zayıf ekonomilerin bir araya gelmesi sonucu kurulan Avrupa Birliği’nde dengeli bir gelişmeyi sağlamak, ancak bu ilkenin hayata geçirilmesi ile sağlanabilir. Avrupa Birliği içindeki ekonomik ve sosyal dengesizlikler, Avrupa Birliği’nin kuruluşundan itibaren bu ilkenin benimsenmesine neden olmuştur.

Uzun dönemli politikaları önemseyen Avrupa Birliği’nin özellikle Almanya, Fransa gibi Avrupa Birliği’nin motoru konumundaki ülkeler, milli bütçelerinden bölgesel kalkınmaya daha fazla pay ayırmalarına⁹ ve buna karşın daha az geri dönüşüm sağlamalarına rağmen, bu politikalarını sürdürmektedirler. Günümüzün ABD dâhil dünyanın en büyük ekonomik gücünün ortaya çıkmasında bu ilkenin de önemli etkisinin bulunduğunu göz ardı edilmemesi

⁸ Avrupa Birliği’nin önemli bir mottosu da “hep birlikte kalkınma”dır. AB’nin mali yardım politikasının esası da buna dayanır. Bütçe imkanlarının önemli bir kısmı “hibe” olarak düşük gelirli ülke ve bölgelere yönlendirilmektedir.

⁹ Avrupa Birliği ortak bütçesinin en önemli kaynağı (% 74) GSYH üzerinden alınan pay (% 1, 24) olduğundan, hibelerin kaynağı olan bütçeye GSYH’si yüksek olan ülkeler daha fazla katkıda bulunmaktadır. AB Ortak bütçesi milli bütçelerden ayrı bir bütçedir. (BİLİCİ, 2013: 40)

gerekir. Avrupa Birliği içerisinde geri kalmış bölge ve ülkelerin kalkındırılmasını amaçlayan yapısal fonlar dayanışma ilkesinin en somut kriteridir. Zira halen Avrupa Birliği ortak bütçesinden en büyük pay, yaklaşık yarısı, bu fona ayrılmaktadır. Burada yer alan rnekler İslam ekonomisinin beşeri ve sosyal tarafına kapitalist ekonomideki tecrübelerden bazılarıdır.

2.3. Homo Economicus'a Alternatif

İslam Hukuku'nda bireyler sınırsız kazanç sağlamakta serbest olmakla birlikte, bunu İslam'ın öngördüğü bazı temel ahlaki ilkelere dayandırmaları gerekmektedir. İslam iktisatçılarına göre İslam ekonomisi bu yönüyle kapitalizm ve sosyalizmden ayrılır. Kapitalizm bireylere çok geniş ekonomik özgürlükler vermişken, sosyalizm bireyin özgürlük alanını ortadan kaldırmıştır. İslam ekonomisi kapitalizm ve sosyalizmde yer alan bu ifrat ve tefrit noktalarını sınırlandıran üçüncü bir yoldur.

İktisadi sistemin sağlıklı çalışabilmesi için öncelikle insan modelinin oluşturulması gerekir. İnsan kapitalist sistemde "homo economicus" olarak nitelendirilir. Bir başka deyişle insan sadece bireysel çıkarlarına odaklanmış insan tipine dayanır. Zira kapitalizmde bireyin kendi çıkarını takip etmesinin nihai olarak toplumun da çıkarına hizmet edeceği düşüncesi hakimdir. Ancak İslām ekonomisinde insan unsuruna yaklaşım bundan farklıdır. Çünkü homo economicusta insanlar, sadece şahsī menfaatlerini maksimize etmek hissiyle hareket eder. Herkes menfaatini maksimize etmek isterse, birbiriyle atışması kaçınılmazdır. O zaman da "homo homini lupus" kavramı ortaya çıkar. İnsan insanın kurdu haline gelir.¹⁰ İslam ekonomisi insanı merkeze koymuş ancak "ıkarıcı" tarafını trplemiştir. İslam ekonomisinin odağında, insan hırsının ve a gzllğnn gerekli kıldığı normatif müdahale politikaları vardır.

2.4 Sınırlı Ekonomik zgrlk

Kapitalizm ekonomik özgürlüğü, kişinin malvarlığı üzerindeki sınırsız tasarrufu olarak ele alır. Bu kapsamda kişi; malvarlığı üzerinde, zarar verici de dāhil olmak üzere, her türlü tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir. Ancak İslam ekonomisi özgürlüğü bu kadar geniş değerlendirmez ve disipline eder. Zira malın asıl sahibinin kendisi olmadığı, gereksiz harcamanın "israf" kapsamına girdiği, malvarlığının bir kısmını zekāt olarak vermek zorunda olduğu, diğer bir kısmını sadaka ve sadaka-i cariyeye olarak paylaşmasının ne kadar önemli

¹⁰ http://www.albarakaturk.com.tr/Dokuman/bereket_19.pdf (Erişim: 22 Ocak 2008)

olduğu, örfi vergileri ödeme konusunda da sorumluluğu olduğu gibi hususlar, kapitalizmdeki gibi “disiplinsiz” özgürlüğün önünü açmaz. Eğer özgürlük sınırsızsa sorumluluğun da sınırsız olması gerekir ama, kapitalist sistemde böylesi anlayış da yoktur. Burada da kapitalizm cebri yöntemleri kullanmak zorunda kalmıştır. İslam insanın iradesinin-özgürlüğünün de, sorumluluğunun da sınırlı olduğu anlayışından hareket eder. (4/28). Bir başka deyişle ekonomik özgürlük, İslam’ın öngördüğü sınırlar içerisinde kullanılabilir. Bu temel unsur bakımından da İslam ekonomisi ile kapitalist ve sosyalist ekonomi arasında açık bir ayrılık görülmektedir (Sadr, 1979: 294).

Öte yandan İslam her ne kadar ferdi hürriyetleri benimsemişse de, sadece pazar mekanizması vasıtasıyla herkese tam bir fırsat eşitliği sağlanacağını ve bu mekanizma ile sosyal amaçlara ulaşılabileceğini veya sömürünün önlenebileceğini kabul etmez. Dolayısıyla örneğin pazarda İslam’ın genel çerçevesini zedeleyecek ihtikâr (karaborsa) gibi olaylarda da devlete müdahale hakkı tanır (Erdoğan, 1992: 26).

İslam ekonomisinde bireyler bir taraftan uygarlığın nimetlerinden yararlanmaya teşvik edilirken, diğer taraftan sahip olduklarını başkalarıyla, özellikle de yardıma muhtaç olan kişilerle paylaşmaya çağırılırlar. Hak ettiklerinden daha fazla kazanmamalı, işçilere adil ücret ödemeli ve müşterilerinden adil fiyat istemelidir. İş ilişkilerinde dürüst olmalı, hatalarını kabul etmeli, yanıltıcı tanıtım yapmaktan kaçınmalı, çalışkan olmalı ve verdiği sözü yerine getirmeye çabalamalıdır. İslam ilkelerine göre işleyen bir toplum düzeninde bireyler toplumun çıkarlarına öncelik tanıyacak, ekonomik uğraşlarına ibadet gözüyle bakacaktır (Kuran, 2002: 58-59). Bütün bunları kapitalizm içerisinde bulmak mümkün değildir.

2.5. Faiz Yasağı

İslam hukukunda faiz (riba), sadece yasak değil, aynı zamanda haramdır. Haram yasak kavramını da kapsamakla birlikte, manevi bir bağlama da sahiptir. Ne var ki seküler bir iktisat anlayışı ile bunları kavrayabilmek hayli zor ve netamelidir (İnan, 2003: 483).

Faizli bir işlemde, adına belli bir faiz oranı tesbit edilen sermayenin, maça galip başlatılan takım gibi,¹¹ bu faiz oranı nisbetinde kazancı garantilemekte, fakat bu kazanç, söz konusu faiz oranı ile sınırlı kalmaktadır. Emek (teşebbüs) ise, muhtemel bütün riskleriyle, ancak -o da mümkün olursa- söz konusu faiz oranının üstünde bir kazanç sağladığı takdirde bir gelir elde edebilmekte, faiz oranının altındaki kazanç oranlarında ise zarar etmekte ve çoğu zaman yaşandığı gibi, büyük ihtimalle iflâstan kurtulamamaktadır. O, çalışıp didindiği

¹¹ Yazar, (Özsoy: 2003) faizli ekonomiyi maça galip başlatılan bir takım ya da lige benzetmektedir.

halde çökerken, öbürü âdeta derin uykusunda zirveleri tutmakta veya zayıf bir ihtimal de olsa, kazancı önceden belirlenen oranı aşmayacağı için muhtemel daha yüksek kazançlardan mahrum kalabilmektedir. Sistem (genellikle) ya emeğin ya da sermayenin zararına işlemekte ve faiz oranı baştan kesinleştiği için, bu haksızlığı önlemek mümkün olamamaktadır (Özsoy, 2003: 2).

Faizin toplum bireyleri arasında yardımlaşmayı, dostluğu, akrabalık ve komşuluk bağlarını, ahlaki yaşantıyı ve kutsal değerleri yok etmeye yönelik sonuçları vardır. İslam ekonomisi üzerine yazılmış bir çok metinde sunulan bir iddia, risk almadan para kazanmanın haksız olduğu yönündedir. İslam ekonomisinde bankacılık hem riskin hem de karın paylaşımına dayanır ve faizi ortadan kaldırır (Kuran, 2002: 76-77).

Faizsiz bankacılık ilk bakışta geleneksel bankacılık sistemine kıyasla daha riskli gözükmesine karşılık, yatırım kararları verilirken yapılacak dikkatli bir analiz, yatırımların çeşitlendirilerek riskin dağıtılması ve tutarlı bir ekonomik model kullanılarak gelecekteki gelişmelerin öngörülebilmesi gibi teknikler vasıtasıyla riskler asgari düzeye indirilmektedir (TKBB, 2005: 27).

İslam, vâde farkı ile mal alım ve satımını caiz görmüş, ***vade farkı ile para alım satımını haram kılmıştır.*** Faizli finansmana karşı, bunun yerini tutmak üzere de ortaklığı tavsiye etmiştir.¹²

Faiz sadece İslam'da değil, Musevilik ve Hristiyanlıkta da yasaklanmıştır. Faizin 17. yüzyıla kadar, hemen hemen yeryüzünde bütün dinler ve bütün filozoflar tarafından yasak edildiği belirtilmektedir (Başgümüş, 1997: 36). Ünlü iktisatçı Sir Roy Harrod faiz için, "*hayal ve gerçek dışı bir şey*" nitelemesini yaparken, hiç de abartılı davranmamıştır (Özsoy, 2003: 4). Keynes, faize ciddi eleştiriler getirmiştir. ***Keynes insanların teşebbüs yoluyla para kazanmalarını tavsiye etmektedir.***¹³

Üretim amaçlı faizli işlemlere gelince; sabit faiz nisbetinin borç muamelesinin başında tesbit edilmesi sebebiyle, işin sonunda, ya borçlu ya da alacaklı mutlaka haksızlığa uğrayacaktır. Meseleye borç alan müteşebbis açısından bakacak olursak; ticaret, üretim ve yatırım teşebbüsleri risklerle doludur. İktisadî şartların nasıl tezahür edeceği önceden tam

¹² www.hayrettinkaraman.net (Erişim: 12 Eylül 2007)

¹³ Bu konuda geniş bilgi için Mannan, 1976: 309 ve devamına bakılabilir. Ayrıca; Nitekim ünlü İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes (1883-1946), sıfır faiz haddini uygar toplumlara yakıştırır ve faize karşı kar/zarar ortaklığını önerir. Bu sebeple, faize bir insanlık problemi olarak bakmalı ve bu sistemin alternatifleri geliştirilmelidir (Özsoy: 2003).

olarak tesbit edilemez. Kar etme ihtimalinin yanında, hiç kar edememe, hatta zarar etme ihtimalleri de vardır. Faizli kredi ile girişilen teşebbüs sonucu kar edilememesi, hatta zarar edilmesi halinde bile alacaklıya anaparasıyla birlikte ayrıca faizin ödenmesi borçlu açısından apaçık bir haksızlık sebebi olmaktadır. Zira borçlu müteşebbis, üç türlü zararı birden göğüslemektedir: Sarf ettiği emeğin boşa çıkması, borç aldığı anaparanın zararı ve faiz. Alacaklı, vadesi geldiği zaman hem anaparasını hem de faizini aldığı halde, borçlu, saydığımız bu külfetleri yüklenerek büyük bir haksızlığa uğramaktadır.

Konuya borç veren sermaye sahibi açısından bakacak olursak; her ne kadar insanlık tarihi boyunca faizli işlemlerden genellikle borçlular zarar görmüşse de, bazen de sermaye sahibini zarara uğrayabilmektedir. Verdiği ödünce karşılık alacağı faiz önceden belirlenmiş ve sınırlanmış olması sebebiyle, sermaye sahibi, borç verdiği müteşebbis bu parayla çok büyük karlar elde etse bile, ancak önceden belirlenen miktar kadar bir pay alabilecektir. Bu durumda da, ödünç veren haksızlığa uğramış olmaktadır (Özsoy, 2003: 2).

3. KATILIM BANKALARININ AYIRT EDİCİ ÖZELLİKLERİ

Aşağıda katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan farklı olan özellikleri üzerinde durulmuştur. Zira bu kurumlar bir “banka” olarak nitelendirilse de çalışma ve finansman yöntemlerinde önemli düzeyde farklılık arz eden yönleri mevcuttur.

3.1. Kar Ya da Zarara Katılım

Katılım bankalarının belki de en ayırt edici yönü kar ya da zarara katılımıdır. Konvansiyonel bankalarda olduğu gibi önceden anlaşmaya dayalı ve miktarı belli bir kazanç yerine, riske dayalı kar ya da zarara katılım söz konusudur. Geleneksel bankalar sabit bir faiz oranı üzerinden parayı ödünç verirler. Daha çok geri dönüş garantisi üzerinde dururlar. Katılım bankacılığında ise; tasarruf sahibi-banka ilişkisi, klasik bankacılıktaki mudi-banka ilişkisinden tamamen farklıdır ve **bariz vasfı katılımcılığıdır**. Bu bankaların isimlerindeki “*katılım*” sözcüğü yapılan bankacılık türünün kar ve zarara katılma prensibine dayalı bir bankacılık olduğunu ifade etmektedir.¹⁴

Bu ilişki tarzı sadece bu katılım bankalarında söz konusudur. Kara ve zarara katılmayı esas alan bankacılıkta, toplanan fonların kullandırılmasında da sonuca katılma-katlanma vardır. Bu tür bankacılıkta her ne kadar kurumsal finansman desteği (üretim desteği), bireysel finansman desteği ve finansal kiralama (leasing) yöntemleri uygulamada proje bazında kar ve

¹⁴ <http://www.tkbb.org.tr> (Erişim: 24 Eylül 2008)

zarara katılma yöntemine göre daha ağırlıklı ise de, teoride nihai hedef, kara ve zarara katılma yöntemiyle finansmanın baskın hale gelmesidir. Dolayısıyla **topladığı fonlarda tasarruf sahibini sonuca iştirak ettiren banka, bu kez kullandığı fonda kendisi girişimciyle birlikte sonuca katılmaktadır.** Kara ve zarara katılma esasına göre çalışan bankalar, **her türlü bankacılık hizmetini de vermektedirler.** Bu özellik, bunların klasik bankalarla olan ortak özelliğidir (Hazıroğlu, 2006: 23).

3.2. Reel Sektöre Destek

Faizsiz bankalar fonları ortaklık esasına göre kullandıklarından dolayı, fon kullanımını denetlemek zorundadırlar. Bu durum, bankaların kalkınma amacına yönelik yatırım projelerini finanse etmesi geliştirmekte olan ülkelerdeki bu alandaki önemli bir eksikliği gidermektedir (Başgümüş, 1997: 33-34). Faizsiz bankacılıkta para ticari bir mal olarak değerlendirilmez. Paralar kara ve zarara katılma şartıyla toplanır. Fon kullandırırken de yine kara ve zarara ortaklık veya bir mal alım satım yollarına başvurulur. Bu yüzden bu kurumların karları; giriştikleri kar zarar ortaklıkları ve ticari faaliyetlerden elde ettikleri gelirler yoluyla oluşur. *Faizsiz bankacılıkta fon arz eden kişi alacaklı değil, ortak durumuna geçmektedir* (Çonkar, 1989: 108).

Dünyada yaygınlaşan katılım bankacılığı sistemleri ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, hepsinin ortak yönü finansal işlemlerin reel ekonomik aktiviteye bağlı olmasını şart koşturmak ve reel ekonomi de olsa alkol, kumar gibi sektörlerde yatırım yapılmasını yasaklamaktır. Oysa geleneksel bankaların böyle bir kaygısı yoktur (TKBB, 2007: 9). Katılım bankaları prensipleri gereği, finans desteğinin mutlaka bir proje veya ekipman tedariki karşılığında kullanılması ve bedelin, müşteriye mal ve hizmet temin eden satıcıya ödenmesi, hem bu desteğin verilmiş amacı dışında kullanımını önlemekte, hem de verilen finans desteğinin ve firmanın kontrolünü kolaylaştırmaktadır (TKBB, 2005: 40).

Katılım bankaları reel sektörü teşvik ettiğinden ekonomik istikrara katkıda bulunur. Genel olarak iktisadi düşünce okulları arz (üretim) yanlıdır. Bir başka deyişle ekonomideki temel sorunun üretim olduğu noktasında birleşirler. Keynezyen İktisat dışında yer alan iktisadi görüşler gerek klasik iktisat, gerekse klasik iktisadın çağdaş yorumları olan iktisadi görüşler (Anayasal İktisat, Kamu Tercih Teorisi, Monetarizm, Rasyonel Beklentiler Teorisi, Arz Yönlü İktisat, Sosyal Piyasa Ekonomisi, Kurumsal İktisat ve diğerleri) birbirlerinden bazı farkları olsa da ekonomideki temel sorunun tüketim değil üretim olduğu düşüncesine dayanır.

O halde günümüzde geçerli olan ekonomik görüşle paralel olması katılım bankalarını avantajlı hale getirmektedir.

3.3. Risk Paylaşımı Esası

Katılım bankalarında hesap sahibine herhangi bir sabit gelir garanti edilmediği gibi anaparanın geri ödenmesi garantisi de söz konusu değildir. Bu özellik “risk” unsurunun en belirgin göstergesidir. Ancak bu katılım bankasının müşterilerine karşı herhangi bir yükümlülüğü olmadığı anlamına gelmez. Sadece bankanın çalışma esasını gösterir. Zira bankanın hesap sahibine karşı “birim değer” ve “hesap değeri” kullanılmak suretiyle ortaya çıkan meblağı ödeme yükümlülüğü vardır.¹⁵

Sosyalist ekonomi ile kapitalist ekonomi karşılaştırması konunun açıklanmasına yardımcı olabilir. Bilindiği gibi sosyalist sistemde insanlar risk taşımazlar. Bir başka deyişle daha fazla çalışmak, kafa yormak, gayret sarf etmek, insanlara daha fazla getiri sağlamaz. Kişinin iş aramak için de çaba sarf etmesine gerek yoktur. Ekonomik anlamda kişilerin kar maksimizasyonu saikiyle çalıştığı varsayılırsa, daha fazla çalışmanın daha fazla bireysel getiri sağlamadığı bir ortamda verimlilik düşüşü yaşanır. Sosyalist sistemin yıkılış nedenleri içerisinde bu da yer alır. Zira unutmamak gerekir ki; SSCB, iki kutuplu dünyada en büyük iki güçten birisi iken 1990’lı yıllarda tarihin tozlu sayfalarında yer almaktan kurtulamamıştır.

Kapitalist ekonomide ise kişiler pek çok açıdan risk taşırlar. Bir başka deyişle daha fazla gayret göstermeyen kişi, çoğu zaman daha az gelir elde edecektir. Hatta yeterli eğitimi almamışsa iş bulmakta dahi güçlükler çekebilir. Bu yüzden beynini sürekli çalıştıracak, alternatifler arayacaktır. Bu da doğrudan kendi karlılığını, dolaylı olarak da topluma yük olmama, istihdam sağlama, vergi ödeme gibi vasıtalarla sosyal faydalar sağlamaktadır.

Bu bakımdan risk barındıran kapitalizm, vazgeçilmezi olan ve İslam ekonomisinin de mutlak surette reddettiği “faiz” kurumu açısından riski sıfırlar. Faizin toplum bireyleri arasında yardımlaşmayı, dostluğu, akrabalık ve komşuluk bağlarını, ahlaki yaşantıyı ve kutsal değerleri yok etmeye yönelik sonuçları vardır. İslam ekonomisi üzerine yazılmış birçok metinde sunulan bir iddia, risk almadan para kazanmanın haksız olduğu yönündedir. İslam ekonomisinde bankacılık hem riskin hem de karın paylaşımına dayanır ve faizi ortadan kaldırır. Ayrıca, faizsiz bankacılık ilk bakışta geleneksel bankacılık sistemine kıyasla daha riskli gözükmesine karşılık, yatırım kararları verilirken yapılacak dikkatli bir analiz,

¹⁵ daha fazla bilgi için bkz. Çonkar, 1989: 116.

yatırımların çeşitlendirilerek riskin dağıtılması ve tutarlı bir ekonomik model kullanılarak gelecekteki gelişmelerin öngörülebilmesi gibi teknikler vasıtasıyla riskler asgari düzeye indirilmektedir.

Ekonomilerin bel kemiğini oluşturan ve İslam dininin “rızkın onda dokuzu” olarak nitelediği ticaret ise riske dayanmaktadır. Risk alan bir işletme elbette zarar edebilir ama kritiklerini doğru yaptığında zarar oranı çok aşağılara inmektedir. Bir memurun riski çok düşük olduğundan hayatını ancak belli standartlarda idame etmesi mümkünken, bir tacir, memur ya da işçinin bazen bir ömür boyu elde ettiği kazancını sadece bir işlemi ile kazanabilir. Bu örnekler ekonomide riskin ne kadar önemli bir unsur olduğunu göstermek için verilmiştir. Risk esasına dayanan katılım bankacılığının teorik olarak daha üstün bir sistem olduğu ileri sürülebilir. Risk elbette katılım bankacılığının belirleyicilerden birisidir. Ancak tek belirleyicisi olmadığı gibi risk olan her şey de (kumar gibi) katılım bankacılığının çalışma alanına girmez.

Alev Alatlının deyimiyile yasal olan her şey helal değildir. Helal olmayan da ahlaki değildir. Her ikisi de terminolojik olarak İslami literatüre dahildir. Yine Alatlının göre, iflas eden birisinin malvarlığını haraç-mezat satın almak yasaldır ama ahlaki değildir. Siyasilerin kanına giren işadaminin imar ruhsatı ile yaptığı gökdelen şehrin silüetini bozduğunda yasal bir hak kullanmış olur ama ahlaki davranmış olmaz. Sigara-içki üreticilerinin kanserojen madde içermesine rağmen bunu bilerek satması yasaldır ama ahlaki ve helal değildir. İnsan hayatını kolaylaştıran bir buluşu satışların kesada uğrayacağı gerekçesiyle yasaklamak ya da piyasaya sürmemek yasaldır ama yine ahlaki değildir.¹⁶

Bütün bunların kapitalizm içerisinde cevabı yoktur. Çünkü kapitalizm size daha fazla kazanmayı ve bunu biriktirmeyi emreder. Kazandığını kendi isteğiyle paylaşmaya yöneltecek bireysel ve kurumsal yapılar yoktur. Keza obeziteyle mücadele için harcanan paranın aç insanları beslemeye yönlendirmenin ahlaki esaslar dışında bir cevabı yoktur. Homo economicus'un esas olduğu kapitalist sistem, sosyal devlet uygulamaları ile yumuşatılmaya çalışılsa da, esasen bu, insan değil devlet-kurumsal çıkar merkezlidir.

¹⁶ Cumhurbaşkanlığı Ödül Töreninde yaptığı konuşmadan.

3.4. Katılım Bankalarının Sosyal Yönü

Bazı İslam düşünürleri ekonomik faaliyette bulunmanın vatan ve milletin korunması için yapılan mücadele ile aynı değerde olduğunu izaha çalışırlar (Erdoğan, 1992: 31-32). Çeşitli ayet ve hadislerden yüksek bir ekonomik gelişim seviyesine ulaşmanın toplumun amaçları arasında olduğu sonucunu çıkarabiliriz.¹⁷ Ekonomik refahın bir aracı olan katılım bankacılığı, konunun önde gelen uygulayıcılarından birinin deyişiyle “kalkınmaya özel bir dikkat ve sosyal yapıya daha iyi bir uyum sağlamaya yönelik yeni bir yaklaşımdır.” (Çonkar, 1989: 108).

İslam ekonomisi günümüzde dünyada önemli bir potansiyel barındırmasına rağmen sosyal tarafı son derece zayıftır. Oysa kapitalizmden ayırt edici niteliklerinden birisi budur. Örneğin dünyadaki “açlık” sorununa dair herhangi bir adım atılmış değildir. Böyle davranmasının birkaç nedeni vardır. Öncelikle belirtelim ki, mevcut hali ile İslam ekonomisi sadece “finans” yani bankacılık yönü ile etkindir. İkinci olarak İslam ekonomisinin kapitalizm içerisinde getiri sağlıyor olması yeterli görülmektedir. Yine mevcut hali ile İslam ekonomisi “kapitalizmin” bir uygulama aracıdır. Bir başka deyişle alternatif değil, tamamlayıcıdır. Bunun bir sonucu olarak pek çok çevre sistem içerisinde etkin bir şekilde yer almaktadır. İslam ekonomisinin hala tabana inememiş olması bir başka deyişle parası çok olana hitap etmeye devam etmesi diğer bir nedendir. Tabii en önemli nedenlerden birisi de, hemen bütün ülkelerde İslam ekonomisinin siyasi destekten yoksun olmasıdır. Gelişme ve teorileşme sürecini henüz tamamlamamış olması da diğer bir nedendir.

3.5. Ekonomik İstikrara Katkı

Günümüzde daha çok gelişme trendini sürdüren ekonomilerdeki yaygın ekonomik istikrarsızlık türü enflasyondur. Esasen üretimi teşvik eden katılım bankaları enflasyonu azaltıcı etkisinin yanında yeni istihdam alanlarının oluşmasına da doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır.

Şimdiye kadar yaşanmış en önemli ekonomik krizlerden biri olan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımına yol açan faiz, 1990’lı yıllarda da Türkiye’yi çok ciddi ekonomik bunalımlara sürüklemiştir. Hatırlanacağı üzere gecelik faizlerin % 6.200’lere çıktığı,¹⁸ devletin sadece üç aylık ve % 450 borçlanabildiği, “rant ekonomisi” kavramının sıradan halkın gündemine girdiği, üretim yapmanın son derece riskli, ama devlete borç vermenin son

¹⁷ bu konuda geniş bilgi Yılmaz: 1991: 17 ve devamında bulunabilir.

¹⁸ <http://www.riskcenter.com.tr/kredirisk/kredifiles/CV/casestudy4.pdf> . s.3 (Erişim: 24 Eylül 2007).

derece karlı olduğu... söz konusu dönemde klasiklerin iddia ettiği gibi yüksek faiz oranlarının aslında tasarrufu, dolayısıyla yatırımları teşvik ettiği iddiasının ne kadar da yanlış olduğunun somut bir kanıtı olarak ortaya çıkmıştır. Son yaşanan global ekonomik kriz de faiz (mortgage) tabanlı olarak doğmuş ve bankacılık sektöründe önemli iflaslara yol açmıştır. Faizsiz bankacılıkta böyle bir durumun yaşanması beklenmez. Bu tür krizlerin önlenmesi bile tek başına faizsiz bankacılığın piyasalara ne kadar büyük bir güvence verdiği göz ardı edilemez.

Hızlı bir ekonomik ve sosyal kalkınma çabası içerisindeki ülkemizde bu hedefin gerçekleştirilmesi için aşılması gerekli en önemli darboğazlardan birisi, tasarrufları artırma ve bunları yatırımlara aktarmaktır. Bu kurumlar özellikle petro-dolar sahibi İslam ülkelerinden fon akışını sağlamak bakımından önemli bir fonksiyon üstlenebilirler. Elbette İslam ülkelerinin tamamı bütün fonlarını faizsiz bankacılık esasına göre uluslararası dolaşıma sokmamaktadır. Ancak dünyada halen küçümsenmeyecek bir fon, 1.5-2 trilyon¹⁹ dolar civarındaki bir meblağ katılım bankalarında değerlendirilmektedir. Sözü edilen meblağ faizli alanlarda kullanılmayacağına göre reel sektöre, yani yatırımlara yönlendirilmesi çekilmesi mümkün olacaktır.

Bankacılık sisteminde önceden garanti kapsamında olan faizin ödenmesi gerektiğinden kriz dönemlerinde bunların finansmanı sorun olmaktadır. Zira banka ödeyemediği takdirde bu faizlerin devlet tarafından ödenmesi gerekir. Nitekim 2001 krizi bunun bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Devlet, borçları aktiflerini geçen bankalara kriz döneminde el koymuş ve bu bankalara ait anapara ve faiz ödemeleri devletin üzerine kalmıştır. Cumhuriyet tarihinin en büyük iç krizi olan 2001 bankacılık krizinin ekonomimizin başına ne büyük problemler getirdiği, etkileri hala devam eden acı bir tecrübeyle ortaya çıkmıştır. Oysa katılım bankacılıklarında durum farklıdır. Bir taraftan reel ekonomiyi destekleyerek muhtemel bir krizin oluşması riski azaltılırken, diğer taraftan kar-zarar ortaklığına dayalı sistem olan katılım bankacılıklarında, önceden garanti edilmiş bir ödemenin söz konusu olmaması devletin bu yükü yüklenmesini gerektirmemektedir.²⁰

¹⁹ 2012 yılı sonu itibarıyla Dünya'da İslami Finans sektörünün büyüklüğü, 1,6 trilyon ABD Doları seviyesine yükselmiş olup, yüzde 81'i, yani 1.296 milyar ABD Doları ile bankacılık, 224 milyar ABD Doları ile (yüzde 14) sukuk, yani kira sertifikaları, 62,4 milyar ABD Doları ile faizsiz yatırım fonları (yüzde 3,9) ve 17,6 milyar ABD Doları (yüzde 1,1) ile de faizsiz sigortacılık alanlarından oluşmaktadır (http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/financial-services/kat%C4%B1l%C4%B1m_bankaciligi2014.pdf)

²⁰ 2005'te yapılan düzenleme ile katılım bankaları da devlet garantisi altına alınmakla birlikte, garanti kapsamındaki mevduatın miktar itibarıyla sınırlandırılması gerek katılım bankaları, gerekse de diğer bankalar açısından bu riski azaltmaktadır.

3.6. Katılım Bankacılığının Rekabete Katkıları

Küresel düzeyde çok ciddi rekabetin olduğu dünyamızda katılım bankalarının gücünü koruyabilmesi, daha da güçlenmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için uluslararası işbirliğine gitmesi doğal bir zorunluluktur. Dev uluslararası şirketlerin birleştiği dünyada katılım bankalarının gerek ülke içerisinde gerekse de uluslararası platformda işbirliği yapması kaçınılmazdır. Özellikle ülkemizde daha kat etmesi gereken pek çok mesafe olduğu söylenebilecek katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla rekabet edip ayakta kalabilmesi uluslararası işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Sektörün gelişmiş olduğu Körfez ülkeleri ve Malezya ile işbirliğinin artırılması bu kurumların deneyimlerinden faydalanılması ve ortaklıkların oluşturulması önemlidir. Sadece sınırlı sermayeli yerli bankalarla değil, büyük ölçekli, uluslararası tecrübesi ve güçlü sermayesi olan konvansiyonel bankalarla aynı piyasada rekabet eden katılım bankalarının daha güçlü olmaya ihtiyaçları vardır. Türkiye uluslararası piyasada ne kadar söz sahibi olursa Türk ekonomisi de o kadar global oyuncu olacaktır.

Katılım bankacılığının rekabetçiliği sistemin özüne detaylı inildiğinde daha net gözükür. Tamamıyla anapara garantisi ya da önceden belirlenmiş bir kar payı taahhüdü olmadan fonların toplanması, sisteme bir esneklik sağlamaktadır. Faiz tehdidi altında olmadan fiyat esnekliği sağlamak bir avantajlıdır. Bu modelin tamamıyla kar-zarar paylaşımına dayalı olması, nimetlerin ve külfetlerin banka ve banka müşterileri arasında daha adaletli ve ekonomik gidişata uygun dağıtılmasını sağlamaktadır. Katılım bankalarının çok iyi bir bilanço esnekliğine sahip olmaları da rekabet gücünü artırmaktadır (TKBB, 2007, 23).

Sürekli reel sektörün içerisinde yer alan katılım bankaları, özellikle KOBİ'lerde önemli deneyimler kazanmışlardır. Dolayısıyla geleneksel bankalara nisbetle daha deneyimli bir pozisyonu vardır. Bu da rekabette üstünlük sağlamaktadır. Katılım bankalarının portföyüne bakıldığında % 85 kurumsal fonlardan oluşurken bunun da % 60'ı KOBİ'lerin finansmanında kullanılmaktadır (TKBB, 2007: 25).

KOBİ'ler çoğu zaman bankaların istedikleri ağır bazı garanti kefalet ya da ipotek şartlarına sahip değildir. Ayrıca özellikle ekonomik istikrarsızlığın mevcut olduğu reel faizlerin yüksekliği veya enflasyon gibi olgular bu işletmelerin cesaretlerini kırmaktadır. Risk sermayesi kurumları bunların hiçbirisini istememektedir. Risk sermayesi kurumları, girişimcilerin yetenekleri ve katkıda bulunduğu projenin başarı kazanarak işletme değerinin artışı sonunda elde edilmesi umulan sermaye kazancıdır (Çonkar, 1989, 32).

Bu yöntemin sağlayacağı diğer bir pozitif sonuç ise, sermayenin tabana yayılmasını sağlamasıdır. Zira büyük işletmeler bankalardan kredi alma ve geri ödeme imkânlarına sahiptir. Dolayısıyla bu işletmeler için bankalardan kredi almak cazip olabilmektedir. Bunun doğal sonucu ise büyük işletmelerin daha da büyümesi ve hatta küçük ya da orta büyüklükteki işletmelerin büyümesini engellemeleridir. Çünkü daha da büyüyen işletmeler rekabet üstünlüğü elde etmekte, bunun sonucu olarak da küçük ya da orta büyüklükteki işletmeler rekabet edememenin sonucu olarak piyasadan çekilmek durumunda kalmakta ya da mevcut durumunu muhafaza etmenin derdine düşmektedir.

Katılım bankaları reel sektörü destekleme ve sermayenin tabana yayılması yanında gelir dağılımı bozukluklarının giderilmesi, dolayısıyla uzun vadede ekonomik büyüme, ekonomik istikrar ve hatta siyasi istikrara katkıda bulunmaktadır. Katılım bankaları KOBİ'leri destekleyerek bir taraftan yastık altındaki fonları ekonomiye katarken, diğer yandan nisbi olarak küçük işletmeleri desteklemek suretiyle bunların gelişmesini, büyümesini sağlamakta, dolayısıyla kapitalizmin bir "hastalığı" olan toplumsal tabakalaşmanın güçlenmesinin önünde bir set görevi yürütmektedir. Hadiseye ülkemiz açısından baktığımızda sayısal olarak ülkemizdeki işletmelerin % 99.8'sinin²¹ KOBİ statüsünde olması olayın önemini kavramamızda bize yardımcı olacaktır.

Türk ekonomisinin bel kemiğini oluşturan KOBİ'lerin desteklenmesi gelir dağılımında meydana gelen nisbi düzelmenin yanında bu işletmeler rekabet gücü de kazanmaktadırlar. Büyük firmalarla rekabette güçlük çeken KOBİ'lere katılım bankalarının desteği ayakta kalmalarına yardımcı olmaktadır. Dev firmaların birleştiği global ekonomide kapitalizmin ruhuna uygun olarak küçük veya orta ölçekli firmaların ayakta kalmaları şansı gitgide azalırken, katılım bankalarının desteği bu firmalar için "cansuyu" olmaktadır.

Ekonomik istikrarın yeterince sağlanmadığı ve özellikle enflasyonun sürekli olarak yüksek seyrettiği yıllarda katılım bankaları daha çok "üretim desteği" olarak ifade edilen "murabaha" yöntemini tercih etmektedir. Ekonomik istikrarın büyük oranda sağlanması enflasyonun tek haneli rakamlara inmesi, nisbi olarak güçlü hükümetlerin yönetimde bulunması ekonomik kırılmalıkları büyük ölçüde azaltmaktadır. Bunun elbette reel sektöre katılım bankaları desteğiyle oluşan yansımalarının söz konusudur.

²¹ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18521> (Erişim: 11 Mayıs 2014)

Bu pencereden baktığımızda katılım bankalarının hem bir alternatif, hem de tamamlayıcı ve hem de rekabet gücü kazandırma özelliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Alternatiftir; çünkü daha çok KOBİ'leri desteklemektedir. Tamamlayıcıdır; çünkü geleneksel bankalar büyük sermayeyi desteklerken, katılım bankaları nisbi olarak “küçük ve orta ölçekli” olan işletmeleri destekleyerek bu kesimin ekonomiye katılmasına aracılık etmektedir. Ayrıca KOBİ'lere destek olarak onlara rekabet gücü kazandırır.

4. KATILIM BANKACILIĞININ EKONOMİDEKİ YERİ

Klasik iktisada göre borçlanma olağanüstü bir kamu geliridir. Bir başka deyişle istisnai durumlar hariç olmak üzere, klasikler devletin kamu harcamalarını finanse etmek üzere borçlanması ya da borçlanmayı bir müdahale aracı olarak kullanmasına karşıdırlar. Gerçekten de borç nihai olarak hem de faiziyle birlikte vergilerle finanse edilmektedir. Zira borç aslında ertelenmiş vergiden başka bir şey değildir. 2001 yılında Türkiye'yi tarihinin en büyük kriziyle yüz yüze getiren olay devletin bu borçlanma politikasıdır. 1990'lardan beri devam eden ve “rant ekonomisi” olarak isimlendirilen süreçte, dönemin şeffaf olmayan siyasi konjonktüründen de faydalanarak kurulan ve sermaye yapısı zayıf olan bankalar devlete sürekli borç vermiştir. Devletin yüksek borçlanma gereği, kısa vadeli ve yüksek faizle borçlanması, ekonomiyi 2000'li yılların başında iflasın eşiğine getirmiştir.

2007 sonrası oluşan küresel krizi için de benzer şeyler söylenebilir. Tüm dünyada etkisini gösteren küresel kriz, ülkelerin kamu açıklarını ve borç stoklarını önemli ölçüde artırmıştır. Krize karşı alınan önlemler sonucunda bazı gelişmiş ülkelerde borç stokları yüzde 100'ün üzerine çıkmıştır. Bu nedenle ülkeler kriz sonrası dönemde bozulan mali dengeleri yeniden sağlamak amacıyla sıkı önlemler almışlardır. Buradan çıkarılacak sonuç bankacılık sektörünün asli işlevini kaybetmesi durumunda ne derin krizlere yol açtığını görmek olmalıdır. Oysa üretimi destekleyen katılım bankalarının böyle bir sonuca yol açması beklenmez. Bir başka deyişle bankacılık sisteminin reel ekonomiyi desteklemesi alternatif krizlerin de önüne geçmektedir.

Katılım bankalarında aktif büyüklükler de mevduat bankalarına göre daha hızlı artmaktadır. Hala nisbi olarak küçük olmasına rağmen, 2005'te çıkan kanun ve siyasi desteğin de nisbi olarak iyileşmesi sonucu, katılım bankaları Temmuz 2006'da % 27, Temmuz 2007'de % 44 büyürken, aynı dönemde ticari bankalar sırasıyla % 7 ve % 17 olarak büyümüştür. Bu büyüme katılım bankalarının toplam bankacılık sektöründeki aktif büyüklüğüne de yansımış olup, Temmuz 2006'da % 2.7 olan aktif büyüklük Temmuz

2007'de % 3.2'ye yükselmiştir (TKBB, 2007: 16). 2006 yılında % 68 olan kredilerin toplam aktif içerisindeki payı, Temmuz 2007'de % 77 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde bu oran mevduat bankalarında % 46 Kalkınma ve yatırım bankalarında % 47 olarak gerçekleşmiştir (TKBB, 2007: 17).

1990'ların sonunda ekonomik kriz ve siyasi sorunlar nedeniyle konjonktürel olarak küçülen katılım bankaları büyüme trendi sonraki yıllarda da devam etmiştir. 2000'li yılların başında bankacılık sektörü aktiflerinin % 2'sine ancak ulaşırken²², 2010 yılında temel kanunun çıkması, ekonomik ve siyasi istikrarın nisbi olarak iyileşmesi gibi nedenlerle sektördeki payı % 4,3 oranına ulaşmış ve özellikle son beş yıldaki hızlı büyüme ivmesi ile 2013'ün üçüncü çeyreği itibariyle 90,7 milyar lira aktif büyüklüğü ile bu oran % 6,1'e ulaşmıştır. (Deloitte, 2014: 8). Bu rakamlar mevduat bankalarının daha çok tüketim kredilerini teşvik etmesine karşılık, katılım bankalarının da daha ziyade reel sektörü desteklediği düşünülerek yorumlandığında anlamı daha iyi anlaşılır. Bu durum süreç içerisinde ekonominin yapısal olarak güçlenmesi, rant ekonomisinin cazibesinin azalması anlamına da gelir.

Katılım bankalarının pasif yapısı ise Türk Parası (TP) ve Yabancı Para (YP) cinsinden birbirine yakın gözükmektedir. 2013 yılı itibariyle katılım bankaları 36.984 milyar TL TP ve 26.226 milyar TL YP cinsinden olmak üzere toplam 63.210 milyar TL'nin bir mevduatı kontrol etmektedir. Bu rakam bir önceki yıla göre % 29 artışı ifade etmektedir.²³

Katılım bankalarının Türkiye ekonomisindeki payının % 15-20 bandına taşınması gerekmektedir. Büyüme hızındaki nisbi yükseklik, normal ekonomik koşullarda bunun hiç de hayal olmadığını göstermektedir. Zira 2001 kriz dönemi hariç katılım bankacılığının bankacılık sistemi içerisindeki payı sürekli artış göstermiştir. Yukarıda belirtildiği üzere gerek Türkiye'de gerekse dünyada geleneksel bankalar katılım bankalarının faaliyet alanına girmeye başlamış olmaları bunun bir göstergesidir.

Katılım bankacılığı sektörünün en belirgin fonksiyonu, gerek sektör dışındaki fonları, gerekse faiz hassasiyeti bulunan tasarruf sahiplerini ekonomiye kazandırmasıdır. Katılım

²² 2001'de yaşanan büyük daralmadan katılım bankaları da etkilenmiştir. Bu dönemde bankalarda yaşanan çıkışlar ve İhlas Finansın piyasadan çekilmek zorunda olması sektörde daralmaya neden olmuştur. Ancak daha sonraki süreç içerisinde büyüme trendi devam etmiştir.

²³ <http://www.tkbb.org.tr/images/Documents/TKBB.pdf> (Erişim: 9 Mayıs 2015)

bankaları, hem tasarruf sahiplerinden topladığı kaynakları hem de uluslararası piyasalardan temin ettiği fonların reel ekonomiye yönelmesi bu bankaları; üretimi, yatırımı, istihdamı, ihracatı fonlayan kurumlar olarak karşımıza çıkartmaktadır. Katılım bankalarının ticari bankalardan ayrılan önemli bir özelliği de kullandırılan kredilerin bileşimindedir. Çalışma prensipleri gereği daha ziyade reel sektörü finanse eden katılım bankalarının kaynaklarını reel sektöre aktarma oranı % 80’lerde iken bu oran ticari bankalarda % 50’ler civarındadır. (TKBB, 2005: 41).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Katılım bankaları ilk yıllarda birkaç şube ile büyük kazanç elde etmişlerdir. Özellikle 1980’li yıllarda Türkiye’de kurulan katılım bankaları kısa zamanda tüm mevduatın % 1’ini toplamış ve en karlı kurumlar arasına girmiştir. Elbette bunda uzun yıllardır faizden rahatsız olan kesimlerin mevduatlarını bu kurumlara yönlendirmesinin önemli bir etkisi vardır. Ama takip eden yıllarda karlılık derecesi düşse de geleneksel bankaların çok gerisine inmemiş mevcudiyetlerini devam ettirdikleri gibi zamanla yenileri açılmış, birleşmeler olmuş ve ülke sathına yaygınlaşma eğilimi göstermiştir.

Bilindiği üzere katılım bankaları proje destekli olarak çalışmaktadır. KOBİ’lerin pek çoğu ise güvenilir projeler hazırlamakta güçlükler çekmektedir. Katılım bankaları destekledikleri projelerin başarıya ulaşabilmesi için firma üzerinde ciddi fizibilite çalışmaları yapmaktadır. Projelerin başarıya ulaşması büyük ölçüde desteklenen firmanın “profesyonelliği” ile doğrudan ilgilidir. Geleneksel yöntemlerle çalışan ve büyük oranda kayıt dışı olan firmaların desteklenmesi projenin başarısı açısından ciddi riskler taşımaktadır. O halde karlılık oranını artırmak kendiliğinden profesyonel ve dolayısıyla kayıt dışı olmayan firmaların desteklenmesini gerekli kılmaktadır. Bu ise ülkemizin ciddi sorunlarından birisi olan kayıt dışı ekonomi ile mücadelede etkili sonuçları beraberinde getirecektir. Borçların ödenmesi noktasında bir problem çıktığında da bunların takibi belgelendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu yüzden katılım bankalarının kayıt dışı ekonomiyi desteklemesi beklenemez.

Türkiye’de de dünyada da geleneksel bankalarla karşılaştırıldığında katılım bankalarının oranının yeterli düzeye ulaşmadığı görülmektedir. Bunun hem Türkiye açısından hem de dünya açısından “haklı” gerekçeleri vardır.

Öncelikle katılım bankacılığının dünyada 45-50 yıllık bir geçmişi vardır. İlk defa 1960’lı yıllarda Mısır’da uygulanmaya başlanan katılım bankacılığı ancak, 1970’li yılların

ortalarında kurumsallaşabilmiştir. Bu tarih Türkiye için 1985'tir. Oysa ticari bankaların tarihi neredeyse insanlık tarihiyle eşdeğerdir. Dolayısıyla gelişme trendi devam etmekte ve zamana ihtiyaç duymaktadır. Katılım bankalarındaki nisbi olarak hızlı gelişiminin bir nedeni de budur.

Diğer bir neden ise yetişmiş insan gücüdür. Sadece banka personeline yönelik değil ayrıca ülke çapında katılım bankacılığı üzerine araştırma yapan akademisyenlerin yetişmesi ve katılım bankaları ile çalışan kurumların bilgi alanlarının geliştirilmesi için lisans ve yüksek lisans programlarının sayısının ve içeriğinin zenginleştirilmesi gerekmektedir. London School of Economics, Oxford, Harvard, Cambridge gibi dünyanın önde genel üniversiteleri dahil olmak üzere pek çok ülkede İslami Finans üzerine lisans ve yüksek lisans programları sunulurken, Türkiye'de sadece katılım bankalarının kendi imkanları ile sundukları eğitimler dışında halen yeterli seviyede eğitim ihtiyacı karşılanamamaktadır. Türkiye'nin stratejik konumundan yararlanarak sağlam ve yenilikçi bir akademik altyapının ve araştırma merkezlerinin kurulması hem ülkemizdeki ürün geliştirme çalışmalarına destek olacaktır hem de bölgesel alanda Türkiye'nin söz sahibi olmasını sağlamaya yararlı olacaktır (Deloitte, 2014: 6)

“Aklın kullanılması” anlamına gelen tali kaynakların günümüzde sıklıkla kullanılmasına ihtiyaç vardır. Bunun için de yukarıda bahsettiğimiz donanımda bilim adamlarına veya bu konuda hüküm verebilecek “kurullara” ihtiyaç vardır. Fakat fukaha bu özel konuların tüm noktalarında birleşemez. İslam fıkhi konusunda kesin kurallar olmasına rağmen, bu kuralları günümüzdeki meselelere göre yorumlamanın zorlukları vardır. Bu nedenle ulema arasında görüş farklılığı vardır. Bu çeşit yorumlar daima tartışmaya açıktır (Zaim, 1997: 73) Zira içtihat temeldeki değer hükmünü yok saymak değil, onu gözeterek uygulanması noktasında çağın gerekleri içerisinde yeniden değerlendirmek ve yeni açılımlar yapmaktır. Böyle bir çalışma çarpık ve adaletsiz yapı içerisinde faize ve haksız kazanç yollarına fetva aramaktan, onları meşrulaştırmaktan daha farklı bir şeydir (Özdeş, 2003: 579).

Dünyada 1.5 milyar Müslüman yaşamasına, 50'nin üzerinde İslam Ülkesi bulunmasına rağmen, gerek Müslüman gerekse gayri Müslim dünyada yaygın kabul gören bir “İslam İktisadi Kuramının” olmaması, böyle bir kuramın yeşermesine imkan verecek bir pratikten İslam dünyasının yoksun olması, oldukça manidardır. Bu olayın bir boyutu batılı

sömürgeci yayılma, bir boyutu da Müslümanların yüzyıllardır içinde yaşadıkları düşünsel ve zihinsel atalet durumuyla ilgili olsa gerekir.²⁴

Katılım bankalarının “kadro partileri” gibi sadece belli bazı toplum kesimlerini hedef almak yerine, “kitle partileri”²⁵ gibi toplumun tamamına ulaşmayı hedef edinmelidir. Bir başka deyişle müşteri portföyünü genişletmelidir. Son yıllarda bu konulardaki gelişmeler pozitiftir.

Çalışma prensipleri nedeniyle bankaların yaptığı faizli işlemleri yapamayan katılım bankaları sadece birkaç temel alanda hizmet etmek yerine bankacılık sektöründe mevcut olan faaliyet alanlarını, elbette çalışma prensiplerinin dışına çıkmadan, genişletme ve yaygınlaştırmanın yollarını aramalıdır. Bu henüz başarılammıştır. Ülkemizde de sayısı artmasına rağmen ürün yelpazesi açısından en zengin ülke Malezya’dır. Türkiye’de sukuk (kira sertifikası) ve bireysel emeklilik gibi ürünlerin sisteme girmesi bankacılık sektöründeki yerini de pozitif olarak etkileyecektir.

KAYNAKÇA

ACAR, Mustafa: (2003). İslam “İktisadının Başlıca Sorunları”, İslami Araştırmalar Dergisi, cilt: 16, sayı: 4.

ARI, Selçuk: (1998). “Türk Ekonomisinde Toplam Kalite Yönetimi”, Vergi Dünyası, sayı: 20, Mayıs.

BAŞGÜMÜŞ, Abdulkaki: (1997). Özel Finans Kurumlarının Sermaye Piyasası İçindeki Yeri, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi.

BİLİCİ, Nurettin (2013). AB ve Türkiye (Mali Yardımlar ve Vergilendirme), Seçkin Yayınevi, 6. Baskı, ANKARA.

ÇONKAR, Kemalettin: (1989). “Faizsiz Bankacılığın Türkiye Uygulaması: Özel Finans Kurumları”, Afyon İİBF 15. Kuruluş Yılı Armağanı.

DURDEN, Garey C. and Steven W. MILLSAPS (1996). “James McGill Buchanan's Contributions to Social and Economics Thought: Citation Counts, Self-Assessment and Peer Review” Constitutional Political Economy.

ERDOĞDU, M. Sabri: (1992). İslam Ekonomisinde Tasarruf ve Ekonomik Gelişme, M. Ü. İ. F. Vakfı Yayınları, İstanbul.

GÜNGÖR, Kamil. “İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış Ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler” (<http://www.deu.edu.tr/userweb/aydin.ari/dosyalar/iktisadin%20tarihine%20kisa%20bir%20bakis.doc>). (Erişim: 23 Temmuz 2009)

HAZIROĞLU, Temel: (2006). “Katılım Bankacılığı Tarihiçesi”, Bereket Dergisi, Sayı: 20.

http://www.albarakaturk.com.tr/Dokuman/bereket_19.pdf. (Erişim 22 Ocak 2007)

²⁴ daha geniş bilgi için: ACAR: 2003, s. 541 ve devamına bakınız.

²⁵ Kadro partileri ve kitle partileri ile ilgili geniş bilgi için KAPANI: 1999 'ye bakılabilir.

<http://www.tkbb.org.tr/images/Documents/TKBB.pdf>

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18521> (Erişim: 11 Mayıs 2014)

http://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/financial-services/kat%C4%B1%C4%B1m_bankaciligi2014.pdf (Erişim: 8 Mayıs 2015)

KAHF, Monzer: (2003). “İslami Bankacılık ve Kalkınma: Alternatif Bir Bankacılık Mı ?” Çev: Mustafa ACAR, İslami AraştırmalarDergisi, cilt 16, sayı 4.

KURAN, Timur: (2002). İslam’ın Ekonomik Yüzleri, İletişim Yayınları.

MANNAN, M. A (1976). İslam Ekonomisi- Teori ve Pratik, Fikir Yayınları, İlavessiz Üçüncü baskı.

ODABAŞ, Hakkı ve Kamil GÜNGÖR: (1999). *Anayasal Bütçelerin İrdelenmesi: İcraya Anayasal Sınırlamalar Getirilebilir mi?* (Milliyet Gazetesi Ödülleri-Ekonomi Dalı Türkiye Üçüncülüğü).

ÖZDEŞ, Talip: (2003). “İslam İktisadının Başlıca Sorunları”, İslami Araştırmalar Dergisi, cilt: 16, sayı: 4.

ÖZSOY, İsmail: (2003).“Bir Faiz Soruşturması,”Yeni Ümit Dergisi, sayı : 60, Nisan - Mayıs – Haziran.

SADR, Muhammed Bakr: (1979). İslam Ekonomi Doktrini, Çev: Mehmet Keskin, Sadettin Ergün, Şelale Yayınları, (Üçüncü Baskı).

SCHNEIDER, Friedrich: (1992), “Politik Anayasa, Ekonomik Anayasa ve Anayasal Bütünlük”, *Ekonomik Anayasa Sempozyumu*, Takav Mat., Ankara.

TKBB: (2005), Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık.

TKBB: (2007), Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Bankacılık.

[www.anielski.com/Documents/The %20JAK%20Bank%20Report.pdf](http://www.anielski.com/Documents/The%20JAK%20Bank%20Report.pdf) (Erişim: 3 Kasım 2008).

www.riskcenter.com.tr/kredirisk/kredifiles/CV/casestudy4.pdf (Erişim: 24 Eylül 2007).

www.tkbb.org.tr (Erişim: 24 Eylül 2008)

www.tkbb.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=2047&Itemid=844 (Erişim: 4 Ekim 2008)

YILMAZ, Faruk: (1991). İslam Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi, Marifet Yayınları, İstanbul.

ZAİM, Sabahattin: (1997). “İslam ’ın Endüstriyel İlişkiler Sistemi”, İlim ve Sanat Dergisi, sayı: 44-45.